

Тупицька Є. О.,

*к. ю. н., доцент кафедри цивільного права № 2
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

МІСЦЕ ПОЗИКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ВІДНОСИН В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Наявність стабільної фінансової системи є однією з необхідних умов становлення ринкової економіки, у якій позиково-кредитні правовідносини покликані забезпечити економічне зростання всієї країни, що в свою чергу не може стійко розвиватись без відповідної правової бази. Це породжує актуальність встановлення місця таких відносин в системі цивільних договірних зобов'язань за законодавством України.

Насамперед слід зазначити, що в науковій правовій літературі немає єдиної позиції стосовно поставленого запитання. Досліджуючи проблему встановлення місця позикових відносин в системі цивільно-правових договірних зобов'язань варто звернути увагу на те, що основою змісту юридичних норм є економічні чинники виникнення і розвитку взаємовідносин учасників цивільного обороту. Як зазначав з цього приводу М. В. Гордон, систематизація ґрунтується на юридичних ознаках, що відображають економічну сутність тих суспільних відносин, які лежать в основі відповідних договорів. Тому під час виявлення ознак, які формують систему цивільних договорів, необхідно виходити з економічних та юридичних факторів, що, в свою чергу зумовлюють необхідність і доцільність застосування відповідного способу правового регулювання.

Як відомо, загальновизнаним критерієм формування системи цивільно-правових зобов'язань у науковій юридичній літературі є спрямованість відносин сторін на результат, який прагнуть досягти учасники. М. В. Гордон зазначає, що типізація договірних відносин за правовим результатом, що утворюється внаслідок їх укладання, становить собою їхню типізацією за найбільш істотною для правової науки ознакою. Так, проводячи класифікацію за вказаним критерієм, М. І. Брагінський поділяє цивільно-правові договори на ті, що спрямовані на передачу майна, виконання робіт, надання послуг та ство-

рення різних утворень. У межах цієї класифікації автор відносить позикові зобов'язання до групи зобов'язань із передачі майна. У свою чергу, В. В. Вітрянський поділяє останню на три підгрупи, до однієї з яких відносить зобов'язання, спрямовані на передачу майна з метою його тимчасового використання. Таким чином, відбувається об'єднання зобов'язань позики, майнового найму (оренди) та позички.

Очевидно, що в наведеній класифікації не враховується специфіка власне позикових зобов'язань, а саме, те, що в межах таких договірних правовідносин гроші та речі, визначені родовими ознаками, передаються позичальнику у власність, а не в тимчасове користування. Це надає останньому можливість розпоряджатися предметом позики в повному обсязі, а із закінченням строку договору породжує обов'язок повернути позикодавцю таку саму кількість наданих грошей, або речей того ж роду і якості. Слід також звернути увагу і на те, що за наявності прогалін у законодавстві використовується принцип аналогії закону, що полягає в застосуванні до неврегульованих відносин норм цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини. Так, якщо окрема умова договору не врегульована законом або домовленістю сторін, до таких правовідносин застосовуються загальні положення про зобов'язання та договори певного виду. Із формально-юридичної точки зору правове регулювання інститутів найму (оренди) та позики розташоване в різних главах ЦК України. Таким чином, не можна уявити ситуацію в якій для регулювання позикових правовідносин застосовувались би правові норми майнового найму.

Російський правник Д. О. Медведєв пропонує виділяти розрахункові та кредитні правовідносини в окрему групу зобов'язань, особливими ознаками якої є участь спеціального суб'єкта — фінансової установи та грошовий характер зобов'язання. Саме до цієї групи автор відносить і позикове зобов'язання. Але крім зазначених ознак важко знайти інші спільні риси між кредитними та розрахунковими відносинами. До того ж участь суб'єкта фінансової діяльності та грошовий характер не завжди мають місце в позикових зобов'язаннях (наприклад, у договорі позики речей). Отже, враховуючи не універсальність своєї класифікації, автор у своїх подальших дослідженнях сам пропонує виокремлювати в цій групі кредитні та розрахункові відносини.

Ю. Р. Романець пропонує систематизувати цивільно-правові договори за характером правового результату. Відповідно правник виокремлює сім груп: договори спрямовані на передачу майна у власність; передачу об'єктів цивільних прав у користування; на виконання робіт чи надання послуг; на страхування майнових ризиків; на надання відстрочки повернення такої ж кількості майна того ж роду і якості або на відстрочення оплати; договори, спрямовані на досягнення мети, єдиної для всіх учасників; договори, спрямовані на заміну осіб у зобов'язанні. Таким чином, до п'ятої групи договорів відносяться зобов'язання, спрямовані на надання грошових коштів або іншого майна на умовах відстрочки повернення такої ж кількості майна того ж роду і якості або на відстрочення оплати. Автор робить висновок, що виходячи з аналізу істотних умов договорів, за якими відбувається передача коштів, їх можна віднести до сфери фінансових послуг, спрямованих на задоволення потреб позичальника.

Є. О. Суханов зазначає, що кредитні зобов'язання займають самостійне місце в системі договірних зобов'язань. Правник пропонує об'єднати їх в одну групу із правовідносинами, що виникають на підставі договорів страхування, банківського рахунка, банківського вкладу, розрахункових відносин, як групу зобов'язань із надання фінансових послуг. Надання позичальнику визначеної кількості коштів або замінних речей містить у собі елемент послуги з боку позикодавця, яка у кредитному договорі набуває фінансового характеру, утім, це не є домінуючим у позикових зобов'язаннях. Саме тому у науковій юридичній літературі висловлюється думка, що на відміну від власне кредитних зобов'язань, останні не можна поєднувати в одній групі із зобов'язаннями, що виникають із договорів банківського рахунка, банківського вкладу, страхування, в яких надання фінансових послуг є основною ознакою таких правовідносин.

Правова природа та місце договору позики в цивільному праві обумовлені тим, що він виконує функцію типового кредитного зобов'язання для всіх форм кредитування, якщо це не суперечить суті цих зобов'язань. Кредитне зобов'язання — це правовідношення, в якому один учасник цивільного обороту передає іншому кошти за умови повернення їхнього еквіваленту і, як правило, сплати винагороди. Але термін «кредитні правовідносини» є економічним поняттям, що юридично може оформлюватись у вигляді договору позики,

кредиту, факторингу та ін. Усі ці договори є підставою виникнення позикового зобов'язання. Тому цивільно-правові норми, що регулюють договір позики, поширюються на «вторинні» позикові відносини за умови, якщо інше не передбачено законодавством, яке регулює окрему форму кредитування. Зазначені відносини будуються як цивільні правовідносини за договором позики або за іншими правовими формами кредитних відносин, що виступають підставами для виникнення позикових зобов'язань.

На підставі викладеного слід зазначити, що залежно від мети отримання кредиту договори, які опосередковують його видачу, становлять собою систему цивільно-правових зобов'язань, яка досить детально досліджувалася вітчизняними вченими. Іншими словами, завдяки своїм специфічним ознакам позикові зобов'язання становлять окрему особливу підсистему в системі договірних зобов'язань. Їх не можна поєднувати із зобов'язаннями з надання послуг, розрахунковими відносинами, із зобов'язаннями з передачі майна у власність або тимчасове користування.